

گویش مازندرانی و زبان سنسکریت!

ایمان نوری

نشان نمی‌دادند - انواع گوناگونی از لهجه‌ها و زبان‌های ایرانی شناسایی شد که امروزه بسیاری از آن‌ها مانند کردی، لری و لکی، طبری، سمنانی و... هنوز گویشور دارند. اما این زبان‌های نو از کجا آمده‌اند؟

ایرانیان به سنت شفاهی پایبند بودند. سنت شفاهی یعنی سنت استاد و شاگردی و انتقال سینه به سینه مطالب. این سنت محاسن و معایبی داشت. سنت شفاهی مانع مکتوب شدن آثار فرهنگی می‌شد. ما به دلیل در دست نداشتن اسناد کافی از زبان‌های ایرانی میانه و باستان،

برای شناسایی مبدأ تاریخی زبان‌های نو ایرانی دچار مشکل جدی هستیم.

کتاب *مازندرانی و سنسکریت کلاسیک* کوششی است در تبارشناسی «گویش مازندرانی». نویسنده بر آن است تا با تطبیق واژگان مازندرانی و سنسکریت و کشف مشابهت‌ها، ریشه‌گوش مازندرانی را در زبان سنسکریت بیابد. آن‌گاه نتیجه می‌گیرد که مبادلات تجاری مانند تجارت برنج، و در پی آن مهاجرت گروهی هندی‌ها در زمان سلوکیان، گویش مازندرانی را در ایران شکل داده است.

پیش از هر چیز باید گفت که چنین مهاجرتی در هیچ سند تاریخی نیامده است و شباهت زبانی، حتی در صورت تأیید دلالت آن بر مبداء مشترک، برای چنین قضاوتی کافی نیست. می‌دانیم که علم تاریخ عرصه «شایدها» است و احتیاط در بیان ایده‌نو، از شروط اول کار تاریخی است.

در این جا باید نکات مهمی در حوزه زبان‌شناسی ایران باستان ذکر شود:

۱. «زبان اوستایی» - که از طریق کتاب *اوستا* اطلاعات کافی درباره آن موجود است - شباهت فوق‌العاده‌ای به زبان «سنسکریت» دارد؛ چنان‌که دانشمندان این دو زبان را خواهر نامیده‌اند. دلیل شباهت، البته نه مهاجرت است و نه تجارت برنج. دلیل آن بسیار ساده‌تر از این‌هاست. این دو زبان هر دو از زبان «هند و اروپایی» گرفته شده‌اند. هر دو زبان باز در جای خود، با «فارسی باستان» قرابت دارند. گفتیم که شاخه‌ای از هند و اروپاییان باستان وارد هند شد. زبان این گروه بعدها به «سنسکریت» معروف شد.

مازندرانی و سنسکریت کلاسیک:
روایت واژه‌ها. درویش علی
کولاییان. تهران: چشمه. ۱۳۸۷.
۸۳ ص. ۱۷۰۰۰ ریال.

پژوهشگران متقدم، زبان اقوام مهاجری را که در سه مسیر هند، ایران و اروپا پراکنده شدند، «هند و اروپایی» نامیده‌اند. از این میان، زبان شاخه‌ای که سرزمین ایران را به عنوان مسکن خود برگزید، به زبان «ایرانی باستان» معروف شده است. از انواع زبان‌های «ایرانی باستان»، تنها دو

گونه به دلیل نوشته شدن، ماندگار شدند. یکی از این دو، زبان «فارسی باستان» است که با خط میخی معروف خود، در کتیبه‌های شاهان هخامنشی جاودان شده است. این زبان متعلق به جنوب غربی ایران امروز است. دیگری زبان «اوستایی» است که اشعار و ادعیه و اوراد *اوستا* به دو گویش متقدم و متأخر به این زبان است. بعدها موبدان زرتشتی خطی برای نوشتن این زبان ساختند که به «خط اوستایی» معروف شده است. زبان «اوستایی» در منطقه‌ای در شمال شرقی ایران رواج داشته است.

دوره باستانی ایران، اغلب به دوران پیش از حمله اسکندر اطلاق می‌شود. دوره اشکانیان و ساسانیان تا اسلام را «دوره میانه» می‌نامیم. از زبان‌های دوره میانه تاریخ ایران، انواع زیر شناسایی شده‌اند:

میانه غربی	میانه شرقی
پارتی	سغدی
فارسی میانه	ستغیدی
	بلخی
	خوارزمی
	ختنی
	سکایی
	...

پس از ظهور اسلام و با گسترش خط و نگارش در میان ایرانیان - که تا آن زمان چندان علاقه‌ای به مکتوب کردن آثار فرهنگی‌شان

۲. فقدان اسناد مکتوب برای تبارشناسی گویش‌های ایرانی، یعنی اسنادی که شکل کهن این گویش‌ها را نشان دهد، به معنی این نیست که این گویش‌ها ایرانی نیستند. تنها به سادگی می‌توان گفت که شکل باستانی آن‌ها مکتوب نشده است.

۳. بررسی تطبیقی واژگان دو زبان برای نشان دادن ارتباط تبارشناسی مسلماً کافی نیست. بسیار دیده می‌شود که زبان‌ها واژه‌هایی به یکدیگر وام می‌دهند ولی ساخت‌های دستوری یکدیگر را که پایدارتر هستند نمی‌پذیرند زیرا تأثیر ساخت‌های دستوری در مواقع خاص تاریخی روی می‌دهد. نکته دیگر در این باره این است که گاهی دو واژه مشابه در دو زبان هیچ ارتباط تاریخی با هم ندارند. مانند واژه «بد» در فارسی و «bad» در انگلیسی، و یا «دین» (دئنا) در فارسی و «دین» در عربی که به رغم شباهت معنی و صورت، هیچ ارتباط تاریخی و زبان‌شناختی با هم ندارند. پس شباهت واژگانی دلیل خوبی برای اثبات ارتباط دو زبان نیست.

از آن چه گفته شد بر می‌آید که درباره گویش مازندرانی به سادگی باید گفت که این گویش مانند دیگر گویش‌های ایرانی، ریشه در ایرانی باستان دارد و ارتباط دادن آن به سنسکریت در مقام بیان تبار

هندی برای مازندرانی بی‌شک نادرست است. نویسنده کتاب - به رغم زحمت و تلاش فراوانی که مصروف این کار کرده و در جایگاه خود شایان تقدیر است - راهی غیر علمی را طی کرده است. در این مباحث فنی، به جای مراجعه به سایت اینترنتی حاوی لغتنامه سنسکریت، باید به اهل فن مراجعه کرد. سایت‌های اینترنتی تا زمانی که متعلق یا مورد تأیید نهادهای معتبر علمی جهانی نباشند، مورد وثوق نخواهند بود. کتاب‌های ارزشمند و مشهوری چون فرهنگ ایرانی باستان اثر ویلیامز جکسون، رئیس «انجمن آلمانی و دستور زبان اوستایی اثر ویلیامز جکسون، رئیس «انجمن شرق‌شناسی آمریکا» به زبان انگلیسی در ایران چاپ شده است که زبان‌های ایرانی را در کنار زبان سنسکریت به دقت بررسی کرده‌اند. شایسته است اهل علم دست کم این کتاب‌های ارزشمند را در زمان بررسی زبان‌های ایرانی در نظر داشته باشند و یا از وجود اساتید برجسته زبان‌های ایرانی باستان در پژوهشگاه‌های فرهنگ‌شناسی مانند «پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی» و یا گروه فرهنگ و زبان‌های باستانی دانشگاه تهران بهره‌برند.

بنیاد موقوفات دکتر محمود افشار یزدی

دفتر تاریخ جلد سوم

به کوشش ایرج افشار انتشار یافت

- کتابچه غفاریه (جغرافیای بلوچستان): نوشته محمود افضل الملک
- رصدخانه مراغه: نوشته علیقلی اعضادالسلطنه
- عرض سپاه اوزون حسن: نوشته جلال‌الدین دوانی
- کتابچه فصول شراکت عمومی امتعه ایران
- جاروب اصلاح: نوشته حسین سمیعی
- گزارشهای نظامی جنگ با سمیتقو: نوشته غلامحسین محمودی بشریه (اساننامه)
- سفرنامه آخال از دوره ناصرالدین شاه
- دو مکتوب متبادله میان پادشاه هند و الجایتو
- سفرنامه خوزستان سردار سپه: نوشته عباس اقبال
- خاطرات ادیب السلطنه سمیعی (از عصر سردار سپه تا رضاشاهی)
- گزارش سفر مأموریتی میرزا نصرالله اصفهانی
- شرح قوارکانال: نوشته میرزا حسین منشی‌اسرار
- روزنامه ذهاب و ایاب پترزبورغ: نوشته میرزا حسین منشی‌اسرار
- تفصیل کلیسای نجات‌دهنده: نوشته میرزا حسین منشی‌اسرار
- راپرت منازل شیراز تا بهبهان: راپرت برای ناصرالدین شاه
- صورت عرایض عارضین و متظالمین مراغه
- عریضه زین العابدین صفوی فخرالاشرف به ناصرالدین شاه
- شرح حال محمدتقی شوریده (فصیح الملک شیرازی)
- رثای محمدعلی فروغی: نوشته حسین سمیعی ادیب‌السلطنه

نشانی مکاتبه‌ای: تهران. تجریش. صندوق پستی ۱۹۶۱۵-۴۹۱
 تلفن: ۲۲۷۴۴۰۷۲ - ۳۴ و ۲۲۷۱۶۸۳۲. نمابر: ۲۲۷۱۷۱۱۵
 مرکز پخش: نشر اساطیر. تلفن: ۸۸۸۲۱۴۷۳ - نمابر: ۸۸۳۰۱۹۸۵

بنیاد موقوفات دکتر محمود افشار یزدی

منتشر شده است

- پژوهشهای ایران‌شناسی: (جلد ۱۷) به کوشش ایرج افشار و با همکاری محمدرسول دریاگشت
- اسناد تاریخی خاندان غفاری (جلد اول): به کوشش کریم اصفهانیان و بهرام غفاری با همکاری علی اصغر عمران.
- اسناد تاریخی خاندان غفاری (جلد دوم) دستخط‌های ناصرالدین شاه: به کوشش ایرج افشار
- مسائل پاریسیه: یادداشت‌های بازمانده از علامه محمد قزوینی (جلد اول): به کوشش ایرج افشار و علی محمد هنر
- به یاد محمد قزوینی: به کوشش ایرج افشار
- جستارهای ژاپنی در قلمرو ایران‌شناسی: ترجمه و نگارش دکتر هاشم رجب‌زاده
- جغرافیای تاریخی مرو: پژوهش مهدی سیدی، با همکاری نادره سیدی و محمد رضا آشتیانی
- دیوان قبولی هروی: به کوشش یحیی خانمحمد آذری
- مقالات سعید نفیسی: به کوشش محمدرسول دریاگشت
- مقالات عارف نوشاهی (جلد دوم): تألیف دکتر عارف نوشاهی
- یادداشت‌های سندبادنامه: نگارش علی محمد هنر

نشانی مکاتبه‌ای: تهران. تجریش. صندوق پستی ۱۹۶۱۵-۴۹۱
 تلفن: ۲۲۷۴۴۰۷۲ - ۳۴ و ۲۲۷۱۶۸۳۲. نمابر: ۲۲۷۱۷۱۱۵
 مرکز پخش: نشر اساطیر. تلفن: ۸۸۸۲۱۴۷۳ - نمابر: ۸۸۳۰۱۹۸۵